

ПРОТОКОЛ ЗБОРІВ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «КОМСОМОЛЬСЬКИЙ ГАРТ» ПРО «КОВБАСНУ РЕВОЛЮЦІЮ» У ЧЕРНІГОВІ (публікація Я. Ковальця)

Копію примірника протоколу партзборів комуністів «Комсомальського гарту» від 16 січня 1990 року, надруковану на друкарській машинці, редакції «Сіверянського літопису» передав Яків Феофанович Ковалець. На його думку, зафіксовані ним у той день висловлювання учасників заходу цікаві, передають дух доби змін. Справді, обласна комсомольська газета напередодні вийшла зі знімком В. Інютіна на всю першу сторінку: на ньому було видно багатотисячний мітинг у Чернігові. Фото супроводжував великий заголовок: «Раби не ми – раби німі»¹. Це був виклик монопольній компартійній системі. І хоча самі журналісти-комуністи ще вірили у її реформування з допомогою нових лідерів, оновлення КПРС, своїми діями наблизили її кінець. Після Чернігова «ковбасні революції» охопили міста України та всього СРСР. Демократизація в КПРС привела до появи можливості більше знайомитися з правдою про минуле. А оскільки партія спиралася на фальшиво-лаковану історію, ретельно оберігала-прикривала злочини тоталітарної системи навіть від партійців, то невдовзі відкрита людям правда змусила їх переосмислити свої погляди, здобути знання, ідеали.

У ті дні крайніми особами, з якими пов'язувалися усі життєві негаразди, для чернігівських протестувальників стали очільник обкому КПУ Л. Палажченко² та інші члени бюро. У результаті протестів вони пішли у відставку. Сьогодні, коли минуло 25 років після «Ковбасної революції», по-іншому, більш зважено можна оцінити доробок колишніх керівників області³. По нинішніх мірках вони жили скромно, здебільшого були віддані справі. Приміром, Л. Палажченко у досить адміністративній формі насаджував пункти штучного осмінення у кожному селі. У такий спосіб він хотів збільшити виробництво молока та м'яса на Чернігівщині. Він рано заявлявся на ферми, чим полохав усе місцеве начальство. Мабуть, не його вина, що область збільшувала виробництво продукції, але вона «планово» десь зникала-розчинялася в СРСР. У Чернігові ж панувала, як і в усій країні (крім Москви та столиць республік), система дифіцитів для простих людей⁴ і продовольчих пайків⁵ для партійної номенклатури. «Напередодні Різдва 6 січня 1990 року в Чернігові на розі вулиць Рокоссовського і Доценка десь близько 19-ї години сталася ДТП, – повідомляє українська Вікіпедія. – Автомобіль «Жигулі» під керуванням прапорщика льотного училища Анатолія Цибулька почав рух на зелений сигнал світлофора. В цей час з-за повороту виїхала облвиконкомівська «Волга» (18-15 ЧНА). В салоні були завідуючий оргвідділом облвиконкому Валерій Заїка та водій Григорій Зінченко. Сталася зіткнення. Водій «Волги» намагався поїхати з місця ДТП, але не зміг, бо позаду заважав тролейбус. Від удару у «Волги» розкрився багажник, і люди побачили в ньому копчену ковбасу, шинку, коньяк та інші продукти, що були на той час делікатесами і дефіцитом. Чернігівці, яким за продуктами доводилось годинами стояти в чергах, обурені несправедливістю, почали громити автомобіль, потім використали його як трибуну. Виник стихійний мітинг. Потім «Волгу» потягли до будинку першого секретаря обкому. Міліція у дії не втручалась, очевидно, була не готова до такої ситуації. Боязка спроба зупинити обурений люд у районі П'яти Кутів, біля Деснянського райкому компартії, тільки розпалила протестуючих, яких на той час зібралось уже близько тисячі. Стихійний марш протесту вщух далеко за північ лише на Красній площі, куди протестуючі притягли вже досить понівечений автомобіль».

Після цього у Чернігові пройшли багатотисячні мітинги, організаторами і масовими учасниками яких були переважно працівники великого радіоприладного заводу. У резолюції загальноміського мітингу м. Чернігова від 7 січня 1990 р. немає конкретних звинувачень на адресу осіб членів бюро ОК КПУ. Вимоги в основному політичні: відставка членів бюро, відмінити ст. 6 Конституції СРСР, вибори делегатів на обласну партконференцію проводити на альтернативній основі; створити комісію громадськості по привілеях, створити незалежну газету тощо⁶.

Нижче подаємо без змін текст протоколу партзборів з деякими коментарями.

Протокол №1

партійних зборів редакції газети «Комсомольський гарт» Новозаводського району м. Чернігова

від 16 січня 1990 року.

На обліку: членів КПРС – 6

Присутні: членів КПРС – 6

Присутні безпартійні – 7.

На зборах присутні: заступник завідуючого ідеологічним відділом обкому Компартії України К. Й. Свистун, інструктор ЦК ЛКСМ О. Корнієвський, секретар обкому комсомолу О. В. Соколов.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Про соціально-політичну обстановку в Чернігові і завдання комуністів редакції по її стабілізації.

СЛУХАЛИ: Інформацію редактора газети Павленка С. О. про зловживання партійних органів.

З інформації С. О. Павленка⁷: Людям набридли неподобства, коли до них не прислухаються. Не вистачає культури. Маса – не юрба, починають усвідомлювати, що вони не раби. Не раби партапарату. Я не згодився з думкою І. Леонова, що це випадки ворогів перебудови. Це не екстремісти організували мітинги. Це біль народу. Це відхід від соціалізму /цитати із В. І. Леніна про соціалізм/. У нас немає свободи совісті, преси, немає «самодержавства» народу. Все, що накопичилось за 72 роки радянської влади, вихлюпнулось на голови нинішніх керівних осіб. Приєднуюсь до думок колективів ЧРПЗ, КСК та інших, що наше бюро ОК КПУ дискредитувало себе. У мене є факти неправдивості, нечесності членів бюро. Партійний злочин ОК КПУ – розправа над В. Повжиком, який чесно виступив з критикою на пленумі ОК КПУ. Я брав інтерв'ю у секретарів ОК КПУ, сам собі задавав питання, значить, я можу бути секретарем обкому. Мене в обкомі запитували: «Ви з екстремістами чи з партією?» Я відповідав: «Партія і народ – єдині. Я – з народом». Ми стали не тими, якими були раніше. Довір'я до партії втрачене. Але я вірю в партію.

ВИСТУПИЛИ:

К. Й. Свистун⁸, заступник завідуючого ідеологічним відділом ОК КПУ: – Хочу проаналізувати останній номер «Комсомольського гарту». Заголовок «Раби не ми...» – це плагіат. Треба було об'єктивніше писати про мітинги в Чернігові, засудити екстремістські дії окремої частини молоді.

Я. Ф. Ковалець, член КПРС, завідділом: Такі зауваження нашій газеті справедливі. І треба вказати, що усі матеріали «ретушував» редактор, відкидав у них гострі моменти. І виходив не завжди об'єктивний показ подій. Хочу зробити з цього приводу заяву про свідоме підтасовування, усунення, перекручення фактів редактором у моєму матеріалі. Ось у якому вигляді пішла інформація в газету: «Говорили до півночі» /«Комсомольський гарт», 13 січня 1990 р. / . А ось яка інформація була здана редактору.

«Незважаючи на те, що основна маса людей рушила минулої середи о 18 годині 30 хвилин на мітинг, організований міськвиконкомом на стадіоні імені Гагаріна, частина неформалів, жителів міста зібралася цього дня о 18.00 біля будинку обкому партії. Організовано, колоною вони вийшли на вулицю ім. Леніна і попрямували на стадіон. Зупинився міський транспорт. Перший став «на якір» тролейбус п'ятого маршруту № 331. Що ж, може, саме із цієї миті, коли водій тролейбуса натиснув на гальма, розпочався для когось якийсь новий відлік історії.

Та, виявилось, що у той похід від обкому партії на стадіон пішли не всі. Там відбувся стихійний мітинг. Виступаючи на ньому вимагали зустрічі з першим секретарем обкому партії Л. І. Палажченком. Комусь вигідно було нагнітати пристрасті. Один із ведучих мітингу запропонував «хрестовий» похід на квартиру першого секретаря. І група молодих людей з різнокольоровими прапорцями, з вигуками, часом непристойними, рушила на вулицю Чернишевського. Одній сміливій дівчині з когорти неформалів було дозволено «провідати» квартиру першого секретаря, який знаходився в цей час на стадіоні. Не будемо зараз акцентувати увагу на питанні недоторканості житла, але підкреслимо, що саме цей закон нашої країни того пізнього вечора неформалами був порушений. Ряд із них із тими з різнокольоровими прапорцями не залишались на мітингу, який продовжувався, а розбігались по домівках, їм уже ставало, мабуть, «нецікаво».

Я душею прочитував на обличчях деяких молодих мітингуючих людей не зацікавленість, діловий підхід, а пароксизм якоїсь позиченої сліпої ненависті, спрямованої в один бік: «Геть».

А що взамін? Чомусь мені здалося, що та ненависть позичена, принесена в душі якимось злобним, часом ворожим вітром? Та тому, що після цих лютих викриків і страшних гримас на перекошених обличчях молодики як ні в чому не було зразу ж перевтілювались і заливались гомеричним реготом.

Цей стихійний мітинг біля обкому вирував до півночі. Чимало було висловлено конструктивних пропозицій, які тут же вкладалися в резолюцію. Але не вистачало організованості. Хряскали об асфальт випиті пляшки з-під спиртного, мікрофон часом хотіли окупувати п'яні особи, хоч і ведучі намагались їх не допускати. Над головами неслася брутальщина, нецензурна лайка, явно образливі, навіть хуліганські випадки. А як мітинг опрацьовував пресу? Здивував явно нападницький курс; часто і голосливий, на журналістський корпус обласної партійної газети. І – радикальні резолюції: «Знять», «У відставку!» А давайте запитасмо: за що? За те, що хтось комусь не сподобався. Так де ж тоді плюралізм, демократія? Де конкретні звинувачення для того, щоб знять. А чому б їх не представити прямо на сторінки партійної, а можливо, й комсомольської газети, і «винуватці» могли б через пресу відповісти на всі!/ запитання, запити, претензії.

І люди, читачі, мали б змогу порівняти позиції. Хай це була б полеміка. Але, думається, – консолідуюча. Адже ми виходимо на дорогу життя в правовій державі. Так для чого ж проводити таку операцію «затикання рота». До речі, на одному з мітингів прозвучала пропозиція об'єднати «Деснянську правду», «Комсомольський гарт», позаяк ці газети, мовляв, апаратні. Потрібно вільну газету. І про це, якщо наполягають люди, можна повести розмову на сторінках преси. Тож треба думати і діяти. Усім! Звичайно, я не претендував на те, щоб обов'язково друкувати цю інформацію у повному обсязі. Редактор має право скорочувати її в інтересах газети. Але, як бачимо, викреслені істотні місця, де мовиться про порушення неформалами радянського закону, про їх непристойну поведінку. Звичайно, з неформалами потрібно співробітничати, але не потурати їх протиправним, розгульницьким діям, називати речі своїми іменами. Прощу цю мою заяву взяти до відома.

В. П. Інютін⁹, безпартійний, фотокореспондент: Як нами командувала партія? Некомпетентно. Бездарно. Вона не виховувала молодь, а нищила. В партійних кабінетах сидять чинуші, їх треба в тюрму садити. В обкомі комсомолу теж жахливі речі. Були випадки пиятики. Є й хороші товариші. Вважаю, що стаття заважає нам. Зараз важкий стан у редактора, він бореться. Я полюбив його. Треба бути психологом натовпу. Там з'їли м'ясо, а у мене з'їли майбутнє.

Т. А. Мурзенко¹⁰, безпартійна, кореспондент: Як це трапилось, що у Чернігові відбуваються мітинги? Не давали людям висловитись. Стосовно сторінки. Там є моя стаття. Скорочено. Правильно скорочено.

С. І. Оліферовський¹¹, безпартійний, відповідальний секретар: Не об'єктивно скорочено мій матеріал. На мітингу виступали неформали з УХС. Це викинув Сергій Олегович. І про Котенка¹² викинуто. На нашій дошці об'яв висіло оголошення від імені УХС. Чому ВОНО з'явилось?

С. В. Дзюба¹³, безпартійний, кореспондент: Я за відставку бюро ОК КПУ. Чому мітинг транслювався лише на місто? Апаратники бояться правди.

В. Ф. Чепурний¹⁴, безпартійний, заввідділом: Я приєднуюсь до вимог народу про повну відставку бюро ОК КПУ. В. М. Половець¹⁵ заборонив випускати газету в газеті «Неформал»¹⁶, вигнав з роботи¹⁷ В. Москаленка¹⁸. Ідеологія «Деснянської правди» – ідеологічне безголов'я. Друкували там фото Половця, шофера секретаря ОК КПУ у «Чернігівському віснику». За його вказівкою заслано на 6 місяців О. Меркулова, чоловіка співробітниці нашої газети¹⁹, в Чорнобиль.

Стиль роботи В. М. Половця – стиль лисиці. Заборонив реєструвати Товариство української мови. Як половці зникли з історії, так половці зникнуть з ідеології. Про події в районах. Початок перебудови. Продавали вино і горілку з ранку. Хто дав таку вказівку? Після мітингів з'явилися дефіцити. Порушили закон, ввірвались у квартиру Л. І Палажченка. Моя заява в партію написана у березні 1989 р. Зараз я сам не дуже хочу, тому що заправляли цим Половець і Палажченко. Прошу Павленка і Меркулову дати рекомендацію²⁰.

О. К. Романюк²¹, безпартійна, кореспондент: Складна ситуація в Чернігові. Де комсомольські лідери? В одній групі вони їдуть в закордонну поїздку. Квартирне питання. Чому така нерівність. Мене виселяли з гуртожитку, вривались опівночі. Я писала листи в обком партії. Мені не йшли назустріч, мене поливали брудом. Продуктові пакети. Чому не всім дають? Де соціальна рівність і справедливість? Я б на мітингу про це говорила.

Радію, що в редактора прокинулася революційна свідомість. Засуджую, що розбили державну машину. Чому засвистували жінку-ветерана. Це дикість. В усьому повинна бути культура. Ми не всі ідеальні. Шкода мені Палажченка... Інші мовчали. Де партійне братство? Людей партії пізнають по тих комуністах, які зустрічаються в житті. Хотіла писати про атеїзм. А нинішній інструктор ЦК ЛКСМУ О. Корнієвський заборонив писати про це. Були вказівки з обкому першого секретаря про викреслення негативних моментів у моїх матеріалах. Неформали – вороги народу? Так зараз кажуть. Я знаю факти поганого поводження комсомольських працівників. Знаю, що таке ціна хліба, а керівники не знають. Людей, що прийшли на мітинг, можна переконувати правдою.

Редактор переконував раніше, що треба слухати обком, а зараз навпаки у ньому прокинулася революційна свідомість?

Ми пожинаємо те, що посіяли.

Я. І. Бугасевич, безпартійний, художник: Нас закликають лавірувати, треба ж людьми залишатись.

Е. Я. Муха²², член КПРС, зав. відділом: Заговорили людські болі. Людей треба вислуховувати. На мітингах були претензії до керівників не за адресою. Міськком партії не володіє обстановкою в місті. Яка зараз різниця між санкціонованим чи несанкціонованим мітингом? Я бачила на площі комсомольських працівників. Їм треба було виступити. Комсомол не агітував. Низький рівень культури на мітингах. Прапори були різні. Для чого ображати Палажченка хворою дитиною? У нас терплячий народ. І редакції, і ОК ЛКСМУ треба зробити висновки: коли говорять ветеран, уміти вислухати.

А ветеран на мітингу закликала до доброзичливості. А вчитель:

«Ми ж вас вчили...» Комсомол до себе не агітує тих, кому зараз по п'ятнадцять. Де демократія, чому Ковальцю не було дано можливості висловити свою думку про мітинги. Треба знаходити відповіді на питання, які цікавлять людей.

Заграванням до неформалів ми нічого не доб'ємося. Одним тиражем справи не зробиш. Бойться редактор критикувати неформалів. І це революційна перебудова редактора, як говорила О. Романюк. Він брав інтерв'ю у керівних осіб, членів бюро, популяризував їх, а тепер вимагає їх відставки. Запізніле прозріння? Намагання об'єктивності чи загравання?

Д. Й. Іванов²³, член КПРС, керівник літературної студії: Про нашу газету.

Запускаються протигартівські роботи. Я поклав стільки крові, щоб відстоювати Павленка. Щось же треба було робити, щоб повернути газеті обличчя.

Перевантаження клубничними сенсаційними матеріалами. Якщо плюралізм, так плюралізм, а не зустрічати із блиском в очах. Ми хворі на огулізм. Я підтримую позицію редактора щодо відставки бюро ОК КПУ, знаю всіх членів обкому.

Я проти того, щоб людей називати екстремістами. Уже і на коту прочитав напис «Ворог перебудови». Я боявся, щоб не пролилася кров. Я пережив дві голодовки, бачив кров, тричі обнімався зі смертю. Якщо геть бюро, то, виходить, геть і Горбачова. Але ж є здорові сили. Я критикував книгу «Второй хлеб» про П. Сича.

Я піднімав питання про мову. Писали про мене наклепи. Хай би йшов матеріал Я. Ковальця. Він не зробив би погоди. Відносно вина на мітингах. Є третя сила, яка зацікавлена в непорядках.

Жалко В. Повжика, Т. Казидуб. Не згоден з положеннями резолюції про перейменування вулиць. Для чого вулицю Сахарова перейменувувати на вулицю Борисенка? А чому до сих пір є вулиця Урицького? Куди це годиться, коли кидаються гасла «Бий комуністів». Перебудова потрібна нашій редакції, треба взяти участь в стабілізації обстановки. Найкраще робить у нас центр єврейської культури. Вважаю, що жоден не повинен відхрещуватись. Хай не переважають емоції.

Я. Ф. Ковалець²⁴, член КПРС, зав. відділом: Виходячи із вищезгаданої моєї заяви, іще раз підкреслюю, що редактор має право вносити поправки. На те він і редактор. Але в даному випадку від був явно тенденційний. На догоду тим же силам, якими робилося зауваження в газеті. Слід додати, що в попередній інформації, яка не пішла, був даний об'єктивний показ обстановки. Викреслені навіть загальні, але правдиві слова. «Не вистачало організованості».

Мені теж, як і Дмитру Іванову, довелося немало пережити.

І той же голод 1947 року, і те, як днями й ночами допомагав матері на колгоспній ланці. І матері за той пекельний труд довгий час виплачувалось 20 карбованців пенсії. І те, що, живучи в Чернігові уже майже 20 років, я не маю нормального житла. Тому що не працював «ліктями», як це робить дехто інший. Я – за здорові сили у перебудові. І треба давати правильну оцінку мітингам. Дивує позиція редактора. Напередодні він «надрукував», брав інтерв'ю у членів бюро обкому партії, певною мірою схвалював їх роботу. Навіть гордився, що квартиру йому дав обком. І раптом – пропонує повної відставки членів бюро ОК КПУ. Звичайно, він мав право на свою думку. Але такий різкий світоглядний перехід протягом короткого часу насторожує. Редактору не вистачає демократичності як керівнику. Нам треба згуртувати усі сили, щоб у місті була нормальна спокійна обстановка.

О. В. Соколов²⁵, член КПРС, секретар ОК ЛКСМУ: Уявіть таку картину: у ваш дім вриваються непевні люди. Ви захищаєтесь.

Відбувається ексцес. А якби подібне трапилось на квартирі Палажченка? Могли б бути непередбачені наслідки. А діє ж закон недоторканості житла. В зв'язку з подіями в Чернігові. Всі ми відповідальні за них. Пропозиція відставки бюро, з якою виступив С. Павленко... Тут треба дотримуватись Статуту. Висвітлення мітингу. Треба, щоб кожен відповідав за свої слова, за спокій. Я піду воювати, куди завгодно, аби не було війни у нас. Своєчасно ми не помітили неформалів. А звідки з'явилися «буржуазні» самодіяльні колективи. Може, треба прес-центр який організувати, щоб давати відповіді. Кон'юнктура політичного ринку ні до чого не приведе... Якщо не дамо патріотизму в душу, то буде тяжко.

О. Корнієвський²⁶, член КПРС, інструктор ЦК ЛКСМУ: Наше ВНО говорить, що деякі керівники ПОВИННІ ПІТИ у відставку. В. Ростальний пише книгу про

репресованих. Дуже різко. Треба бути толерантними. Газета стає не апаратом ОК ЛКСМУ. Все повинно бути на сторінках газети. Ми винні, що заявили жовто-блакитні прапори.

Хочете вирвати черв'як, має бути фурункул. Треба займати чесну позицію. На словах ми одне говорили. Тоді ми за Палажченка були, зараз – ні. Для чого така дволикість?

К. Й. Свистун, заступник завідуючого ідеологічним відділом ОК КПУ: Редактор має визнати, що вчинив неправильно, тенденційно «підстригаючи» матеріал про мітинг у Чернігові. Таким чином, після його правки була втрачена об'єктивність. Вийшло, що в газеті події зображались так, як комусь хотілось. А треба називати, хто є хто. Ви – газетярі. За вами іде молодь. Публікацією матеріалів «Учимося демократії» за 13 січня ц. р. ви дали путівку для нових ексцесів.

СЛУХАЛИ: пропозицію С. О. Павленка зажадати відставки бюро обкому Компартії України /Проголосували за – 5 членів КПРС, утримався – 1.

СЛУХАЛИ: пропозицію С. О. Павленка висунути на посаду першого секретаря обкому партії В. І. Мироненка²⁷, першого секретаря ЦК ВЛКСМ.
/проголосували за – 6 членів КПРС/.

СЛУХАЛИ: пропозиції С. О. Павленка висунути на посаду секретаря обкому партії В. Повжика. /Спочатку за проголосували 3, утрималось 3.
Після повторного голосування за – 5 членів КПРС, утримався 1.

ПАРТІЙНІ ЗБОРИ ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:

Оцінюючи соціально-політичну обстановку в місті як надзвичайно складну, таку, що потребує консолідації всіх здорових сил, об'єктивної принципової оцінки процесів та подій, що мають місце в Чернігові, партійні збори постановляють:

1. Вважати доцільним відставку всіх членів бюро обласного комітету партії з наданням їм можливості висувати свої кандидатури для виборів на альтернативній основі.

2. Вважати доцільним відставку членів бюро міського комітету партії.

3. Рекомендувати на посаду першого секретаря обласного комітету партії першого секретаря ЦК ВЛКСМ Мироненка В. І.

4. Рекомендувати на посаду секретаря обласного комітету партії, який веде ідеологічні питання, В. Повжика.

5. Кожному комуністу редакції проїнятися відповідальністю за стан справ в обласному центрі, активізувати зусилля творчого колективу на правдиве, об'єктивне висвітлення подій, що відбуваються в місті, сприяти стабілізації соціально-політичної обстановки в Чернігові.

6. Продовжити випуск тематичної сторінки «Неформали: ідеї, погляди, діяльність» з метою налагодження творчого діалогу читачів газети з представниками самодіяльних об'єднань, клубів, з'ясування їхньої позиції і налагодження спільної роботи по активізації зусиль молоді у боротьбі за перебудову.

7. Під рубрикою «Аргументи і факти» давати на сторінках газети відповіді на питання, які ставилися чернігівцями під час зустрічей з партійним, комсомольським, господарським активом міста і області.

За перший і третій пункт постанови голосували за – 5 членів КПРС, утримався – 1 член КПРС, всі інші пункти постанови прийняті одноголосно.

Голова зборів

Е. Муха

Секретар

Я. Ковалець.

Примітки:

1. У ті часи, окрім редактора, полоси газети продивлявся цензор. Про цей заголовок він відразу повідомив в обком КПУ, останній – керівництву обкому комсомолу. Була скликана редколегія «Комсомольського гарту» (крім працівників газети, її членами також вважалися секретар ОК ЛКСМУ, перший секретар Щорського РК ЛКСМУ). Більшістю голосів редколегія відмовилася змінювати заголовок.

2. Леонід Іванович Палажченко народився 10 серпня 1934 року в місті Ромнах Сумської області. Закінчив Українську сільськогосподарську академію. У 1953–1955 роках служив у Радянській Армії. З 1955 року працював майстром, викладачем училища механізації сільського господарства. З 1959 року – перший секретар Роменського райкому комсомолу в Сумській області, відповідальний організатор ЦК ЛКСМ України. Член КПРС з 1960 року. З 1961 року – перший секретар Чернігівського обкому комсомолу. З 1979 по січень 1984 року – перший секретар Волинського, в 1984–1990 роках – Чернігівського обкомів Компартії України. Обирався депутатом Верховної Ради УРСР 10-го скликання, був членом ЦК КПУ; депутат Верховної Ради СРСР 11-го скликання (від Сосницького виборчого округу Чернігівської області), був членом ЦК КПРС. Герой Соціалістичної Праці. Після відставки у 1990 році переїхав до Києва, працював науковим співробітником Інституту землеробства Української академії сільгоспнаук. Помер 1 грудня 1993 року на робочому місці. Похований у Києві на Байковому кладовищі (ділянка № 31).

3. Пам'ять і шана. Леонід Палажченко. Спогади сучасників. – К., 2014. – 320 с., іл. Документально-публіцистичне видання про колишнього першого секретаря Чернігівського обкому комсомолу, першого секретаря Чернігівського райкому партії, згодом – першого секретаря Волинського і Чернігівського обкомів Компартії України, Героя Соціалістичної Праці Союзу РСР Леоніда Івановича Палажченка. Книга містить спогади рідних і друзів, багатьох відомих політиків, колишніх депутатів Верховної Ради СРСР та УРСР, місцевих рад, керівників партійних організацій. Ілюстроване архівними фотографіями та документами. Це видання здійснене клопотанням Надзвичайного і Повноважного посла України Петра Шаповала.

4. У Городні діяв завод, який виробляв з 1989 р. кольорові телевізори, але їх не можна було вільно придбати у торгівлі. За спогадами колишнього секретаря комсомольської організації підприємства Олександра Дудка, до нього звернулися викладачі Сосницького технікуму, де він навчався, аби він «пробив» для них 12 «Агатів». Підписавши низку паперів, звернень, він допоміг привезти у Сосницю куплені телевізори.

5. «За радянських часів партноменклатура (партійні керівники) отримувала продуктові набори через стіл замовлень, – повідомила нам Тамара Кравченко, невістка колишнього першого секретаря Чернігівського обкому партії Миколи Уманця (1925-1986 рр.). – Набори привозили додому, їх можна було замовити навіть раз на тиждень. Ось, приміром, замовлення № 27383 від 10 квітня 1991 року для сім'ї першого секретаря Чернігівського обкому партії Миколи Уманця. Квитанція виписана на ім'я вдови Розалії Кулинич. У набори входили основні продукти харчування. М'ясо: свинина, яловичина, птиця курка 3,60 за кіло, качка по 1,80 за кіло, курчата по 4,50 за кіло). Ковбаса, олія, рибні консерви, цукерки. Крупи (пшоно – 0,28 за кіло, гречка – 1,78 за кіло), сода (пачка – 12 коп.), мармелад (1,10 за кіло). Іноді вино, солодкі напої, соки. Асортимент зазвичай коливався від 15 до 20 видів товарів. Вартість замовлення – від 30 до 100 рублів. Пакети формувалися безпосередньо в магазинах. Зазвичай видавали пакети перед святами 1 Травня, 9 Травня, 8 Березня, 23 лютого, 7 листопада, Новим роком. Продовольчі пакети отримували секретарі обкому (їх було п'ять), завідуючі відділами (вісім), заступники завідуючих відділами, всього близько 80 чоловік. Керівній номенклатурі ці святкові набори завозили додому».

6. Боротьба за незалежність України у 1989 -1992 рр. : Чернігівська крайова організація Народного руху України за перебудову. Збірник документів та матеріалів. – Чернігів: Чернігівські обереги, 2009. – С. 45-46.

7. Сергій Олегович Павленко очолював «Комсомольський гарт» з вересня 1987 р. по березень 1991 р. Нині шеф-редактор «Сіверянського літопису».

8. Катерина Йосипівна Свистун родом з Прилуччини. Працювала секретарем Менського райкому КПУ, потім в обкомі КПУ. У роки незалежності України довгий час була першим заступником начальника Головного управління статистики в Чернігівській області.

9. Валерій Петрович Інютін народився у 1942 р. Працював фотокором у «Деснянській правді», «Комсомольському гарті». Світлина фотомайстра були представлені на багатьох міжнародних виставках. Помер у 2001 р. Про нього написав книгу письменник Станіслав Реп'ях (ЖИВЕ і житиме: Валерій Інютін [1942-2001] / Відп. за вип. П. Грищенко. – Чернігів, 2003. – 48 с.).

10. Тетяна Анатоліївна Дзюба (Мурзенко) народилася 19 липня 1966 року у с. Брусниця Кіцманського району Чернівецької області. Закінчила факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка та аспірантуру Інституту літератури НАН України. Доктор філологічних наук, доцент. Член Національної спілки письменників України, Національної спілки журналістів України та зарубіжних академій: Міжнародної літературної (науково-мистецької) Академії «Македонія Презент» (Скоп'є, Республіка Македонія) і Міжнародної Академії літератури та мистецтва Удмуртії. Авторка збірки поезій «Акомодація до часу» (2000), літературознавчої книги «Талант як міра ваги» (2008), монографії «Спрага народу і спрага Вітчизни. Публіцистика другої половини XIX – першої третини XX ст. : модель національної ідентичності» (2012), численних літературно-критичних і літературознавчих публікацій у газетно-журнальній періодиці та наукових виданнях. Також книжки Тетяни Дзюби вийшли в Польщі (2013) та США (2014). Перекладає з німецької, верхньолужицької, болгарської, білоруської та російської мов. Твори Тетяни Дзюби перекладені 55 мовами світу. Друкувалася у багатьох вітчизняних та закордонних виданнях. Лауреат багатьох міжнародних та всеукраїнських премій. У 2014 році стала лауреатом премії Державного комітету телебачення та радіомовлення України імені Івана Франка за кращу наукову роботу; премії Української православної церкви Київського патріархату імені Паїсія Величковського; отримала закордонні відзнаки: Малу Нобелівську премію – Міжнародну літературну премію імені Людвіга Нобеля «Будон» (Удмуртія) та Міжнародну літературну нагороду «Золотий перстень» (Македонія); нагороджена почесною грамотою Спілки болгарських письменників і нагрудним знаком «Золотий Пегас» за визначну літературну та наукову діяльність; учасниця міжнародного фестивалю поезії в Німеччині (м. Баутцен, 2014).

11. Сергій Ілліч Оліферовський народився 8 січня 1961 р. Працював відповідальним секретарем «Комсомольського гарту», у прес-службі Чернігівської обласної ради.

12. Олександр Іванович Котенко (25. 07. 1949 р. – 15. 10. 2008 р.) – чернігівський лікар, голова осередку УГС. Один із засновників Чернігівської організації Руху 9 липня 1989 р., делегат Установчого з'їзду Руху за перебудову, член оргкомітету з'їзду, співголова Чернігівської крайової організації Руху за перебудову (з 2 лютого по 6 жовтня 1990 р.), член Української республіканської партії.

13. Сергій Вікторович Дзюба народився 20 вересня 1964 року в м. Пирятин Полтавської області. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Президент Міжнародної літературно-мистецької Академії України (об'єднує відомих письменників, перекладачів, науковців та журналістів із 45 країн світу; діє з 1 листопада 2014 року) і громадської організації «Чернігівський інтелектуальний центр» (з 2000-го); голова Чернігівської міської організації Національної спілки журналістів України; почесний професор Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»; член зарубіжних академій: Слов'янської літературно-мистецької Академії (м. Варна, Болгарія), Міжнародної літературної (науково-мистецької) Академії «Македонія Презент» (м. Скоп'є, Республіка Македонія), Міжнародної Академії літератури та мистецтва Удмуртії. Член Національної спілки письменників України (з 1996 року). Автор 50 книг, присвячених дружині Тетяні Дзюбі (на думку фахівців, це – єдиний такий випадок в історії світової літератури),

надрукованих в Україні, США, Великобританії, Швеції, Польщі, Казахстані. Твори Сергія Дзюби перекладені 55 мовами й надруковані в 27 країнах. Лауреат багатьох міжнародних та всеукраїнських премій. Зокрема, в 2014 році отримав Малу Нобелівську премію – Міжнародну літературну премію імені Людвіга Нобеля «Будон» (Удмуртія), міжнародні літературні нагороди – «Золотий перстень» (Македонія) і «Летюче перо» (Болгарія); переможець міжнародного фестивалю поезії в Лондоні (Великобританія); нагороджений почесною грамотою Спілки болгарських письменників і нагрудним знаком «Золотий Пегас» за визначну літературну та перекладацьку діяльність.

14. Василь Федорович Чепурний народився 3 червня 1964 року в селі Авдіївці Сосницького району. Після закінчення середньої школи працював кореспондентом районної газети «Сільські новини» (Городня), навчався на факультеті журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, служив у армії. В «Комсомольському гарті» – з березня 1988 року. Працював заввідділом, заступником редактора. Один із засновників обласних організацій Народного Руху та товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка. Очолював прес-службу представника Президента в Чернігівській області. Працював власкором газети «Молодь України» в Чернігівській та Сумській областях, ученим секретарем музею-заповідника М. Коцюбинського. Разом з П. Антоненком заснував та редагував обласну газету «Сіверщина».

Автор книг публіцистики «Акурайку» і «В осім барку». Голова обласної «Просвіти» від січня 1989 р. і донині.

15. Володимир Михайлович Половець народився 2 січня 1937 року в с. Веприк Бобровицького району Чернігівської області. У 1958 році закінчив історико-філологічний факультет Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя. Працював учителем, служив в армії, навчався в аспірантурі. У 1972 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Розвиток економічного співробітництва союзних республік в роки першої п'ятирічки». Працював другим секретарем Чернігівського міськкому та секретарем Чернігівського обкому Компартії України. У 1985 році В. М. Половець був направлений на дипломатичну роботу до Афганістану, звідки через два роки повернувся на попередню посаду. З 1990 року працює у Чернігівському державному педагогічному інституті (нині – університет) ім. Т. Г. Шевченка на посадах старшого викладача кафедри історії СРСР і УРСР, доцента кафедри історії слов'ян. З 1998 року – завідувач кафедри українознавства і політології. У 1997 році захистив докторську дисертацію на тему «Кооперативний рух в Лівобережній Україні (1861–1917)». У 2001 році педагогу присвоєно вчене звання професора. Заслужений працівник освіти України (2007). Відзначений державними нагородами: орденами «Знак пошани» (1976) і «Дружби народів» (1986) та 9 медалями. Автор понад 150 наукових праць, зокрема монографій:

- *«Кооперативний рух в Лівобережній Україні (1861–1917)» (1996);*
- *«Історія України», навчальна програма (1999);*
- *«Українознавство», навчальна програма (1999);*
- *«Історія слов'ян», курс лекцій (2000);*
- *«Українознавство», курс лекцій (2006);*
- *Уманець Федір Михайлович (1841-1917 рр.) (2006);*
- *«Половці» (2007);*
- *«Історія соціології» (у співавторстві з В. Гольцем) (2014).*

16. Насправді це припущення промовця. «Зняти» газету в газеті швидше всього «порадили» в ОК ЛКСМУ.

17. «Звичайно, напругу це недоказово, – прокоментував на наше прохання цю фразу В. Москаленко. – Напевно, Музиченко почав тиснути на мене, аби прислужитись... І наказом мене з редакції теж не звільняли, бо не було за що. Почали не ставити матеріали, виходило, що я не виконую норму рядків, себто погано працюю. Це могло бути підставою для звільнення. І ніякі профспілки чи суди не допомогли б, бо все по закону. Я зрозумів, що місяць-другий і виженуть і написав заяву на звільнення. Меркулов узяв мене на роботу до Рекламного центру видавати газету «Успех» і такі

одне число було видано. Тим часом «хтось» розшукав, куди я влаштувався на роботу. І таки поперли мене з цього центру, коли Меркулова відправили в Чорнобиль. Заступник просив мене написати заяву про звільнення за власним бажанням, а мені за це обіцяв три зарплати як премію виплатити. Якщо мене скорочують, то треба було з штатного розкладу прибрати посаду редактора. Я не погодився, і мене скоротили. Залишалося одне – видавати газету «Громада».

18. Віталій Опанасович Москаленко народився в 1946 році в м. Херсоні. Дитинство і юність пройшли у райцентрі Гола Пристань, що на Херсонщині. Закінчив факультет журналістики Київського національного державного університету ім. Т. Шевченка. У своєму житті був пожежником, радіооператором, матросом, музикантом, журналістом. З вересня 1986 р. до початку 1989 р. працював кореспондентом «Деснянської правди». Став редактором і видавцем однієї з перших незалежних газет в Україні – газети «Громада» (Чернігівщина). Заснував першу в Україні приватну радіомовну станцію «Радіо ВМ». Брав активну участь в політичному житті в часи горбачовської перебудови (СРСР) і становленні незалежної України (делегат першого і другого з'їздів Народного Руху України). Зараз на пенсії.

19. «Щодо чоловіка, то я 100-відсотково не знаю, чи й справді це так, – прокоментувала згадане В. Меркулова. – Але йому про це говорив хтось там. Справа в тому, що він на той час працював директором Комерційного центру і заснував газету «Успех», редагувати яку взяв журналіста Віталія Москаленка, який тоді був у великій опалі через свої погляди, його вигнали з «Деснянки». Мій чоловік його підтримав, узяв на роботу, що йому категорично не радили робити. Музиченко, тодішній редактор «ДП», поскаржився, казали, в обком... Чоловіка відправили в Чорнобиль на півроку... Ось так». Валентина Валентинівна Меркулова народилася в Чернігові, працювала в «Комсомольському гарті», «Гарті», «Чернігівському віснику», «Віснику Ч», газеті «Семья – семь я», а також на Чернігівському міському телебаченні «Новий Чернігів». Друкувалася в різних газетах і журналах, колективних збірниках. У 2010 р. вийшла її збірка «Любові стигло ріка». Підготувала рукописи ще двох книжок – поезії і прози.

20. Ми попросили В. Чепурного прокоментувати його виступ. Ось що він написав: «Час «Ковбасної революції» – рушійний час зламу комуністичної системи. Пригадую, що вимогу про відставку бюро обкому я сказав в обличчя Л. Палажченку на зустрічі неформалів (так нас тоді називали) з заввідділом ЦК КПУ Л. Кравчуком. Тоді це був для багатьох шок. Пам'ятаю червоне обличчя Палажченка і хитрі очі Кравчука... Так починалась нова історія. Хоча, як бачите, у мене тоді були ілюзії щодо можливості зміни системи зсередини, і я навіть подавав заяву про вступ до Компартії. Але після виходу з партії Драча та Павличка заяву я забрав, хоча деякі пильні р-р-революціонери, які тільки на кухнях та за чаркою й революціонери, мені досі дорікають тою заявою. Тим революційним часом викликані і гострі заяви – наприклад, щодо секретаря по ідеології обкому КПУ Володимира Половця. Треба, щоб система таки луснула, щоб у всіх нас настало протверезіння від отруйного чаду – і щоб дійшло до того, що професор Половець сам, без мого прохання, написав страшенно похвальну рецензію на мою книгу «Акурайку». Хоча я, до речі, так і не перестав бути рухівцем... Мені здається, що Володимир Михайлович Половець пересмислив комуністичну ідеологію, вийшов з її цупких і мертвотних обіймів та став справді професором. Його книга про кооперацію на Лівобережжі – до речі, зовсім не комуністична тема – вийшла під егідою чернігівської «Просвіти». Бо ми, українці, маємо боротися не один з одним, а лишень з ворогами».

21. Ольга Костянтинівна Чернякова (Романюк) народилася 22 липня 1959 р. на Волині. Працювала у райгазеті в Ріпках, обласних газетах «Комсомольський гарт», «Деснянська правда». Викладала у вузі. Нині власкор всеукраїнської медичної газети «Ваше здоров'я».

22. Елла Яківна Муха народилася 5 листопада 1947 р. у Чернігові. Працювала 30 років у «Гарті» (завідувала відділом шкіл і студентської молоді), 10 років – у «Деснянській правді». Померла у липні 2009 р.

23. Дмитро Йосипович Іванов (народився 22 жовтня 1946, с. Тарасівка Новгородківського р-ну Кіровоградської обл.) – український поет. Лауреат Шевченків-

ської премії 2010-го. Член Національної спілки письменників України за єдність. Перші вірші Дмитро надрукував у районній газеті. Служив у залізничному полку м. Чернігова і відвідував засідання обласної літературної студії при редакції газети «Деснянська правда». Справжній літературний успіх прийшов до нього 1976 р. на Ірпінському семінарі молодих літераторів. Робітник теплиці з радгоспу імені Фрунзе Чернігівського району вразив присутніх новизною тематики і своєрідністю її художнього втілення. У журналі «Вітчизна» з післямовою Івана Драча з'являється широка добірка його творів. Це був переконливий дебют. А невзабарі у видавництві «Молодь» побачила світ книга поезій Дмитра Іванова «Зерно і любов». Услід за нею у «Веселці» виходить збірка для дітей «Граї, сопілонько моя». Дмитро Іванов стає лауреатом обласної літературної премії імені Олекси Десняка. За книгу «Заповіді мого роду» його удостоєно Республіканської літературної премії ім. М. Островського. Добірки Дмитра Іванова з'являються на сторінках всесоюзної преси. Згодом вони увійшли до збірки «Красный корень», що побачила світ у московському видавництві «Молодая гвардия». Дмитро Іванов бере активну участь у громадському житті. Він — учасник численних семінарів, декад, форумів, фестивалів літератури, які проводяться у країні і за рубежом. Невдовзі вийшли з друку його нові книги «Стремено» та «Маминих слів чорнобривці». Іванов закінчив філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, працює в обласному Будинку народної творчості, а потім переходить на роботу до редакції газети «Гарт», яку очолює з 1991 року. За цей час він стає заслуженим журналістом України, лауреатом престижних літературних премій — державної імені Івана Нечуя-Левицького (1997) та міжнародної української імені Григорія Сковороди (2001 р.). У 2014 Дмитро Йосипович видав книгу «Родинний вітер».

24. Яків Феофанович Ковалець нар. в 1946 році в селищі Талалаївці на Чернігівщині. Середню школу закінчив із срібною медаллю, філологічний факультет Сумського педагогічного інституту — з відзнакою. Вчителював на Сумщині. Після служби в армії працював у Талалаївській районній газеті «Трибуна хлібороба», в обласній газеті «Гарт», в тижневиках «Чернігівські відомості», кореспондентом республіканської газети «Демократична Україна». Вірші і прозові твори друкував в альманасі «Вітрила», в колективних збірниках, журналах України, Польщі, Чувашії, редагував книги про Велику Вітчизняну війну, Афганістан. Автор поетичних і прозових книг «Олава», «Зірниця тривоги», «Не розлучаються двоє», «Росте тополя у Чернігові», «Сіверянський слід», «Стрічка на кубанці», «Розрив-трава», «І вони оживуть», «Покаяння меча», «До серця кожного», «Чистовик луку», «І дам вам нове серце...». Лауреат журналістської й літературної премій імені Василя Блакитного, Олекси Десняка.

25. Олександр Володимирович Соколов народився 27 червня 1961 року в м. Чернігові. З 1979 по 1983 рік — навчання у Чернігівському державному педагогічному інституті ім. Т. Г. Шевченка, з 2001 до 2004 року — в Київській національній академії державного управління при Президентові України. Строкову військову службу (1983-1985 роки) проходив у складі обмеженого контингенту радянських військ у Афганістані. Після участі у бойових діях з 1985 до 1986 рік — звільнений секретар комітету комсомолу середнього профтехучилища № 4; з 1986 по 1989-ий — завідувачий відділом учнівської молоді, секретар, другий секретар, перший секретар Ново-заводського райкому ЛКСМ України; з 1989 по 1992 рік — секретар, перший секретар Чернігівського обкому ЛКСМ України; з 1992 по 1994 рік — голова координаційної ради спілки молоді Чернігівщини; з 1994 по 1996 рік — начальник управління з фізичної культури та спорту облдержадміністрації; з 1999 по 2001 рік — заступник голови облдержадміністрації з питань гуманітарної сфери; з 2001 по 2002 рік — перший заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради; з 2002 і понині — чернігівський міський голова. Крім того, О. Соколов з 1991 року — голова Чернігівського обласного відділення УСВА, він нагороджений орденом «За заслуги III ступеня», орденом «Вірність бойовим традиціям» та медалями.

26. Олександр Анатолійович Корнієвський народився 17 червня 1959 року в м. Чернігові. Після закінчення у 1976 році Чернігівської середньої загальноосвітньої школи № 3 міста навчався на історичному факультеті Чернігівського державного

педагогічного інституту імені Т. Г. Шевченка, після його закінчення (з відзнакою) – працював учителем історії Кархівської восьмирічної школи Чернігівського району. Досить тривалий період життя – з квітня 1982 року по листопад 1990 року – перебував на звільненій комсомольській роботі, під час якої був призваний на строкову армійську службу. Початок навчання в аспірантурі Київського інституту політології і соціального управління майже збігся з публікацією у журналі «Філософська і соціологічна думка» (1990; № 12) статті «Актуальні проблеми історії України на шпальтах «неофіційної» преси», що стосувалася тих видань, які були не зареєстровані відповідно до визначеного на той час законом порядку. Захистив на початку 1990-х кандидатську дисертацію «Молодіжний рух в новітній історії України (друга половина 80-х – початок 90-х років)». У 2011 р. ним була захищена докторська дисертація на тему: «Громадські об'єднання у системі національної безпеки України». Працює у Київському національному університеті культури і мистецтв з квітня 1996 року. У 2000 р. – доцент кафедри теорії та історії культури. З вересня 2013 року – професор кафедри міжнародних відносин КНУКіМ. Заслужений діяч науки і техніки України (2013 р.). О. А. Корнієвський є автором і співавтором понад 140 наукових публікацій з теорії і практики національної безпеки, її забезпечення на рівні недержавної системи за участі організованої громадськості, актуальних проблем становлення та розвитку громадянського суспільства, різних форм і практик громадської самоорганізації, новітньої історії українського молодіжного руху. Співавтор монографій «Молодіжний і дитячий рух в Україні: історія та генезис» (1993), «Український молодіжний рух: історія та сьогодення» (1994), «Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні» (1997), «Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива» (2001), «Теорія та практика формування української національної ідеї» (2008), «Україна у системі міжнародної безпеки» (2009), «Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку» (2010), «Концептуальні засади управління суспільним розвитком» (2013) та інших; член редакційної колегії науково-популярних видань енциклопедичного характеру «Україна – Європа: хронологія розвитку» (2008-2011), «Україна і світ» (2009-2011), співавтор та науковий редактор окремих зазначених видань, автор декількох статей, розміщених у «Політичній енциклопедії» (2011 р.).

27. Віктор Іванович Мироненко народився 7 червня 1953 року в місті Чернігові. У 1975 році закінчив історичний факультет Чернігівського педагогічного інституту, у 2000-ому – аспірантуру Інституту Молоді (захистив кандидатську дисертацію «Комсомол в період перестройки советского общества: в поиске новой модели союза и новой молодежной политики. (1985 – 1990)»), докторантуру Московської соціально-гуманітарної академії (2003). З 1971 р. по 1972 р. проходив строкову службу в стратегічній авіації біля Умані на Черкащині. Викладав історію в Чернігівському педагогічному інституті. З 1977 р. перший секретар Чернігівського обкому комсомолу України. З липня 1983 р. – перший секретар ЛКСМ України, член ЦК Компартії України, депутат ВР Української РСР. У 1985-ому – член делегації України на Генеральній Асамблеї ООН. У 1986 р. на пленумі ЦК КПРС засудив методи роботи Бориса Єльцина. У 1987 -ому – депутат ВР СРСР, член Президії ВР СРСР. У 1987 р. відкриває шлях «комсомольській економіці»: НТТМи, тимчасові творчі колективи, а в подальшому біржі, банки тощо. З 1988 р. по квітень 1990 р. – перший секретар ЦК ВЛКСМ. З 2004 р. – провідний науковий співробітник Інституту Європи РАН. З 2007 р. – головний редактор журналу «Современная Европа». З 2009 р. – керівник Центру українських досліджень Установи РАН Інституту Європи. З 2006 р. – заступник голови правління Ради земляцтв України в РФ.